

1984) çevrilmiştir. 5. *Essai sur l'Histoire de l'Islamisme (571-1863)* (Leiden 1863). Muhtasar bir İslâm tarihi niteliğindeki bu eserinde müellif genel olarak din, vahiy, nübüvvet ve Hz. Peygamber'in nübüvveti, İsmâîlîler, Dürzîler ve Karmatîler gibi konulara temas etmektedir. Kur'ân-ı Kerîm ve Hz. Peygamber hakkında aşagılıyıcı ifadeler ve iftiharlarla dolu olan eser Abdullah Cevdet tarafından *Târih-i İslâmiyyet* adıyla Türkçe'ye tercüme edilmiştir (Kahire 1908). Abdullah Cevdet "İfâde-i Mütercim" başlığı altında yazdığı girişte müslümanların samimi inanç ve duygularını rencide edici fikirleriyle Dozy'nin suç ortağı olmuştur. Eser hakkında, "Bugün müslümanlar için *Târih-i İslâmiyyet*'ten daha faydalı bir kitap yok" diyerek Dozy'nin dile getirdiği gerçeklerin hiçbir bağnazlığa düşmeden kabul edilmesi ve hatta böyle bir eser yazan kimsenin müslüman sayılması gerektiğini iddia etmiştir. Mütercimin ayrıca İslâm tarihi kaynaklarının hiçbirine güvenilemeyeceğini, bunların zorba hükümdarların istekleri doğrultusunda kaleme alınmış siyasi metinler olduğunu söylemesi ve Dozy'nin eserinin bunların hepsinden üstün olduğunu kabul etmesi, muhafazakâr fikir çevrelerinin sert tepkilerine yol açmıştır. Hatta kitaptaki bâriz İslâm düşmanlığı genç dimağları ifsat ederek ruhî bunalımlara sebep olmuş, eseri okuyan bazı tıbbiyeli öğrenciler intihar etmişlerdir. Bu yoğun tepkiler ve meşihat makamına yapılan sayısız müracaatlar sonunda İbrâhim Hakkı Paşa kabinesi 17 Şubat 1910'da kitabı yasaklamış ve mevcut nüshaların Galata Köprüsü'nden denize atılmasına karar vermiştir. *Târih-i İslâmiyyet* ve mütercimi aleyhinde pek çok tenkit kaleme alınmıştır. Bunların en önemlileri Beyazıt dersiâmlarından Hayreddin'in *Beyânülhak'ta* (c. VII, sy. 163-172), Manastırlı İsmâil Hakkı'nın da *Sırât-ı Müstakîm* ve *Sebilürreşâd*'da çıkan seri makaleleriyle yine İsmâil Hakkı'nın *Hak ve Hakikat* (İstanbul 1329) adlı eseri ve İsmail Fennî'nin *İzâle-i Şükûk* (İstanbul 1928) adlı kitabıdır.

Dozy'nin bunlardan başka *Supplément aux dictionnaires arabes* (I-II, Leiden 1877-1881; Beyrut 1968); *Les Israélites à la Mecque* (Leiden 1864) ve *Glossaire des mots espagnols et portugais dérivés de l'arabe* (Leiden 1869) adlı eserleri de vardır.

B) Neşrettiği Eserler. 1. İdrîsî, *Nüzhetü'l-müşâtâk* (*Description de l'Afrique et*

de l'Espagne, M. de Goeje ile beraber, Leiden 1866, 1968). 2. İbn İzâri, *el-Beyânü'l-Muğrib* (*Histoire de l'Afrique et de l'Espagne*, I-II, Leiden 1848-1851). 3. Şerhu İbn Bedrûn 'alâ kaşideti İbn 'Abdûn (*Commentaire historique sur le poème d'Ibn Abdoun par İbn Badroun*, Leiden-Brill 1846-1848). 4. Abdülvâhid el-Merrâkûşî, *el-Mu'cib*. İngilizce tercümesi ve bir girişle birlikte yayımlanmıştır (*The History of the Almohades*, Leiden 1847, 1881). 5. İbnü'l-Ebbâr, *el-Hulletü's-siyerâ* (*Notices sur quelques manuscrits arabes*, Leiden 1847-1851). Eserin bazı bölümlerini neşretmiştir. 6. Arîb b. Sa'd, *Tağvîmü'l-Kur-tuba*. Dozy bu eseri yazıldığı yıla izâfetle *Le Calendrier de Cordoue de l'année 961* adıyla ve Latince tercümesiyle birlikte yayımlanmıştır (Leiden 1873).

BİBLİYOGRAFYA :

G. Dugat, *Histoire des Orientalistes de l'Europe*, Paris 1870, II, 44-65; M. J. de Goeje, *Biographie de Reinhart Dozy* (trc. V. Chauvin), Leiden 1883; Serkîs, *Mu'cem*, I, 893-894; Zirikî, *el-A'âm*, III, 68-69; J. Fück, *Die Arabischen Studien in Europa*, Leipzig 1955, s. 181-184; Necîb el-Akîkî, *el-Müsteşrihün*, Kahire 1980, II, 308-310; Bedevî, *Mevsû'atü'l-müsteşrihîn*, s. 172-174; Ebû'l-Kâsım Sehâb, *Ferheng-i Hâverşinâsân*, Tahran, ts., s. 125-126; M. Jastrow, *Monatschrift für Geschichte und Nissenschaft des Judentums*, XIII, Berlin 1864, s. 313-317; W. Barthold, "Pamvatı R. Dozy", *Bulletin Academia Scientific*, XV, Paris 1921, s. 229-244; İnayatullah, "Reinhart Dozy (1820-1883)", *JPHS*, VIII (1960), s. 19-24; *EBr*, VII, 620; *EJd*, VI, 190.

MEHMET ÖZDEMİR

DÖĞER

Oğuz boylarından biri.

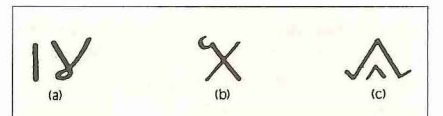
Kâşgarlı Mahmud (XI. yüzyıl), Oğuz boyları listesinde bu boyun adını Töker imlâsı ile yazmış ve hayvanlarına vurdukları damgaların şeklini de göstermiştir. Eserini 1206'da yazan Fahreddin Mübârek Şah'ın listesinde görülen "Rögür", Döger adının müstensih tarafından yanlış yazılmış şeklinden başka bir şey değildir. Reşidüddin ise (XIV. yüzyıl başları) Dögerler'in adını bugünkü imlâsı ile yazmış ve Döger'in "toplanmak için" mânasına geldiğini kaydettikten sonra bu boyun ülüşünün (şölenlerde koyundan yedikleri kısım) "aşığı", onkununun (totem kuşu) kartal olduğunu bildirmiş ve damgasının şeklini göstermiştir. *Selçuknâme* adlı eserini XV. yüzyılın birinci yarısında yazmış olan Yazıcıoğlu Ali, Döger'in "toplanmak için bir araya geleler" anla-

mında ve "sünük"ünün yani ülüşünün de "aşıklı umaca" olduğunu söyleyerek muhtemelen Reşidüddin'in asıl metnindeki ifadenin tam bir tercümesini vermiştir.

Yine Reşidüddin'deki "Türkler'in tarihi" bölümüne göre Oğuzeli'nin hükümdarlarından Dip Yavku'nun (Yabgu) beylerinden Taş Bey ile oğlu Yalgu (?) Bey bu boydan oldukları gibi Ala Atlı "Kiş Donlu" Kayı İnal Yavku'nun veziri Ayıldur da Dögerler'dendi. Bu rivayetler, Oğuzlar'ın İslâmiyet'ten önceki tarihlerinde Dögerler'in mühim bir rol oynadıklarını gösterir. Fakat onların Selçuklu Devleti'nin kuruluşunda ve fetih hareketlerinde de büyük bir rol oynadıkları anlaşılmaktadır. Çünkü Cizreli ünlü tarihçi Şemseddin el-Cezeri (ö. 739/1338) Artuklu hânedanının bu boydan geldiğini bildirir. Gerçekten Artuk Bey ile oğullarının XI ve XII. yüzyıllarda Türkmenler arasında büyük bir nüfuza sahip oldukları ve asil bir aile sayıldıkları bilinmektedir.

Tahrir defterlerinde on dokuz Döger yer adına rastlanmaktadır. Bu yerler, diğer boylarınki gibi Orta ve Batı Anadolu'da bulunmaktadır. Birçok Oğuz boyu gibi XIV. yüzyıldan itibaren kaynaklarda kendilerinden bahsedilen Dögerler'in bu yüzyılın ikinci yarısında Kuzey Suriye'deki Ca'ber Kalesi yöresinde bir beylikleri vardı. 773 (1371) yılında bu beyliğin başında muhtemelen beyliğin kurucusu olan Sâlim Bey görülmektedir. Sâlim Bey, zamanında meydana gelen olaylardan bir çoğuna karışarak hareketli bir hayat geçirmiştir. 1371'de üzerine gelen Şam ve Halep Memlûk valilerini, Hisnikeyfâ (Hasankeyf) yöresinde yerleştiği yer dağda geri çekilmeye mecbur etti. Sâlim Bey 785 (1383) yılında Karakoyunlu Kara Mehmed Bey'in hücumuna uğradı. Kara Mehmed Döger beyini Musul hacılarını soymakla itham etmişti. Kara Mehmed'in etrafı yağmalayarak kendisine yaklaşması üzerine Sâlim Bey

Döger boyunun damgası:
a) Kâşgarlı'ya göre (XI. yüzyıl),
b) Reşidüddin'e göre (XIV. yüzyıl),
c) Yazıcıoğlu'na göre (XV. yüzyıl)

Memlûkler'in Halep valisi Yolboğa'ya sığınmak zorunda kalmıştı.

1390 yılında ikinci defa Memlûk tahtına geçen Sultan Berkuk, vaktiyle tahttan indirilmesinde önemli rol oynamış bulunan Emîr Mintaş'ın Sâlim Bey'in yanında olduğunu öğrenince bir emîrini göndererek ondan Mintaş'ı teslim etmesini istedi. Fakat Sâlim Bey Mintaş'ı Berkuk'a teslim etmeyerek serbest bıraktı. 796'da (1393-94) Sâlim Bey Timur'un adamlarından Dolat (Devlet) Hoca'yı esir alarak Halep valisine gönderdi. Buna çok sevinen Sultan Berkuk, aynı yıl Şam'da yanına gelen Döğ'er beyine hil'at giydirecek büyük bir itibarda bulundu. Fakat Sâlim Bey 799 (1396-97) yılında Şam valisi tarafından tevkif edildi. Bundan sonra kaynaklarda adına rastlanmamaktadır. Bu husus, Sultan Berkuk'un gizli bir emriyle Sâlim Bey'in öldürülmüş olduğunu düşündürmektedir. Kaynakların verdiği bilgiye göre Sâlim Bey cesur, faal ve dirayetli bir emirdi.

Sâlim Bey'den sonra Ca'ber Beyliği'nin başına oğullarından Seyfeddin Dimaşk Hoca geçti. Timur istilâsının meydana getirdiği kargaşalıktan ve 1399'da Berkuk'un yerine geçen oğlu Ferec'in zayıf bir şahsiyet olmasından faydalanarak Ruha (Urfa), Siverek, Suruç, Harran ve Celim'i idaresi altına aldığı gibi Benî Kılâb ve Benî Şâdî adlı Arap oymaklarını da kendisine tâbi kıldı. Fakat 806 (1404) yılında göçebe Araplar'ın tanınmış emîri Nuayr lakaplı Muhammed b. Hiyâr ile giriştiği savaşta yenildi ve hayatını kaybetti.

Ondan sonra Döğ'erler'in başına kardeşi Gökçe Mûsâ geçti. Dimaşk Hoca'nın öldürülmesini fırsat bilen Akkoyunlu Karayülük Osman Bey Urfa'yı alıp şehri hizmetindeki Gökçe Mûsâ'nın amcası oğlu Yağmur'a verdi. Yağmur Bey Karayülük'ü metbû tanıyarak bir müddet Urfa'ya sahip oldu. 1405 yılında Karakoyunlu Beyi Kara Yûsuf Şam'dan ülkesine dönerken Ca'ber'de Gökçe Mûsâ'ya misafir olmuştu. Bu tarihten itibaren Döğ'erler gittikçe artan Akkoyunlu tehlikesi karşısında Karakoyunlular'a bağlandılar. Nitekim Gökçe Mûsâ, Kara Yûsuf'un hemen bütün savaşlarına katılmış ve Karakoyunlu beyinin başarılarında rol oynamıştır. Bu sırada yine Kara Yûsuf Bey'in emirleri arasında Döğ'er İlyas Bey'in de adı geçer. Fakat onun Gökçe Mûsâ ile akrabalığı hakkında herhangi bir bilgi yoktur.

Akkoyunlu Beyi Karayülük, Yağmur Bey'e vermiş olduğu Urfa şehrini bilinmeyen bir sebepten dolayı ondan alarak yeğeni Nur Ali Bey'e teslim etti. Yağmur Bey Karakoyunlular'ın yardımı ile Urfa'yı geri almak istemişse de başarı gösterememiş, çok geçmeden de oğlu ile birlikte vebadan ölmüştür (817/1414). Onun bu sırada Suruç hâkimi olduğu anlaşılmaktadır.

824 (1421) yılında Karayülük Osman Bey ile Karakoyunlu İskender Mirza arasında Şeyhkendi'nde yapılan meşhur savaşta Ca'ber hâkimi Gökçe Mûsâ ve oğlu Mısır, Karakoyunlu ordusunda buldukları gibi Kerkük ve Tâuk hâkimi Ceneklû Hasan da emrindeki Döğ'er beyle birlikte İskender Mirza'nın yanında yer almıştı. İskender Mirza 829 (1425) yılında kaynatası Gökçe Mûsâ'ya Musul'u verdi. Döğ'er beyi Musul'a dört yıl hâkim olduktan sonra şehri Karakoyunlu İsfahan Mirza'ya teslim etmek zorunda kalarak Ca'ber'e döndü.

Akkoyunlu Karayülük Osman Bey'in ölümü üzerine (839/1435) Döğ'erler, Âmid (Diyarbakır) yakınlarına kadar giden bir akında karşılarına çıkan Karayülük'ün torunu Cihangir Mirza'yı esir alarak Kahire'ye gönderdiler. Memlûk Hükümdarı Barsbay, başarısını tebrik ederek Gökçe Mûsâ'ya 1000 altın yollamışsa da bu para ulaşmadan Döğ'er beyi ölmüştü (1436). Gökçe Mûsâ'dan sonra kimin Ca'ber hâkimi olduğu bilinmemektedir.

Sâlim Bey'in üçüncü oğlu Hasan Bey, Sultan Barsbay'ın teveccühünü kazanarak Buhayre valiliğine tayin edildi. Barsbay'ın halefi Sultan Çakmak devrinde Humus valisi olan (853/1449) Hasan Bey beş yıl sonra İnal zamanında da Aclûn valiliği yapıyordu. Ölüm tarihi bilinmeyen Hasan Bey gibi Memlûk hizmetine girmiş olan oğlu Emirze ise 1485 yılında Kerek valiliğine tayin edilmişti.

Memlûk kaynaklarında Yar Ali, Mahmud ve Katı (?) adlı Döğ'er beylerinden de söz edilmektedir. Bu beylerin Halep ve Hama yörelerinde yaşayan Döğ'er oymaklarının beyleri olmaları muhtemeldir. Bunlardan Katı 857 (1453) yılında Buhayre valisi idi.

XVI. yüzyılda Halep Türkmenleri ile Bozulus içinde, ayrıca Kerkük ve Sis (Kozan) yörelerinde Döğ'erler'e mensup bazı oymaklara rastlanmaktadır. Bunlardan Halep Türkmenleri arasında yaşayan Döğ'er oymağı, Kanûnî devrinin ilk yıllarında Ha-

lep Döğ'eri (230 hâne/vergi evi) ve Hama Döğ'eri (199 hâne) olmak üzere iki kola ayrılmıştı. Aynı devirde Diyarbakır bölgesindeki Boz-ulus arasında bulunan Döğ'er oymağı da 195 hâneye sahipti. Bu Döğ'er oymağının Halep Türkmenleri'ne mensup Döğ'erler'in bir kolu olması muhtemeldir. Aynı yüzyılda Dimaşk çevresindeki 50 haneli Döğ'er oymağının ise Halep Döğ'erleri'nin bir obası olduğu anlaşılmaktadır.

XVI. yüzyılda Kerkük ve Sis sancaklarında bu adla küçük oymaklar olduğu gibi Urfa yöresinde de "Ekrâd" olarak vasıflandırılan kalabalık nüfuslu Döğ'erlü adlı bir oymak vardı. Fakat bu oymağı meydana getiren şahıslar arasında Bayram, Gündoğmuş, Budak, Yağmur, Kaya, Tanrıverdi, Durmuş, Satılmış ve Karkın gibi Türkçe adlar taşıyanlar görülmektedir. Bu husus Döğ'erlü oymağının aslen Türk olduğunu ortaya koymaktadır. Ayrıca Şah Abbas'ın kitapçbaşı Afşar Sâdiki'nin tezkiresinde, Döğ'er boyuna mensup Pîrî Bey'den söz edip onun şair, müsikîşinas ve çok eseri bulunan değerli bir insan olduğunu söylemesi, İran'da da Döğ'erler'e mensup küçük bir zümrenin diğer Türkmen teşekkülleri arasında yaşamış olduğunu düşündürmektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

Divânü lugâti't-Türk Tercümesi, I, 57; BA, TD, nr. 393; nr. 1040 (Haleb); nr. 561 (Bozulus); nr. 965 (Ruha); Reşidüddin, *Câmî'ü't-tevârîh*, TSMK, Hazine, nr. 1353, vr. 385^b; a.e. (nşr. Behmen Kerîmî), Tahran 1338 hş., I, 40; a.e.: *Oğuz Destanı* (trc. Zeki Velidî Togan), İstanbul 1972, s. 50, 54; a.e.: *Die Geschichte der Oğuzen...* (trc. K. Jahn), Wien 1969, s. 49, 50; Muhammed b. İbrâhim el-Cezerî, *Cevâhirü's-sülûk*, Paris Bibliothèque Nationale, Manuscrits arabs, nr. 6739, s. 377; Yazıcıoğlu Ali, *Tevârîh-i Âl-i Selçuk*, TSMK, Revan, nr. 1390, s. 25; Makrîzî, *Kitâb-ı Sülûk* (nşr. A. Âşur), Kahire 1970-72, III-IV, bk. İndeks; İbn Tağrıberdî, *en-Nücümü'z-zâhire* (nşr. W. Popper), VI, 167, 342; VII, 91-95, 96, 398, 427; a.m.lf., *Havâdisü'd-dühûr* (nşr. W. Popper), Berkeley 1942, s. 55, 279-280; Ebû Bekr-i Tihranî, *Kitâb-ı Diyarbekriyye* (nşr. Necati Lugal — Faruk Sümer), Ankara 1962, I, 51-52, 66-67, 78, 79, 91, 120-123; *Hisnikeyfâ Vekâyinâmesi*, Wien Nationalbibliothek, Mxt., nr. 355, vr. 103^b, 104^a; Ahmed Refik, *Anadolu'da Türk Aşiretleri*, İstanbul 1931, s. 107; *The Chronography of Gregory Abu'l-Faraj*, London 1932, Ekler kısmı, s. XXXV; Sâdiki-i Kitâbdâr, *Mecma'ü'l-havâs* (nşr. R. Hayyâmpür), Tebriz 1327/1948, s. 120-121; Faruk Sümer, *Oğuzlar: Türkmenler*, İstanbul 1980, s. 244-255; a.m.lf., "Döğ'erler'e Dair", *TM*, X (1951-53), s. 139-158; a.m.lf., "Döğ'er", *EI*² (İng.), II, 613-614.

